

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-585-6-48>

Годжал С. С.

*кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри історії імені проф. М. П. Ковальського
Національного університету «Острозька академія»
м. Острог, Україна*

СТАНОВИЩЕ ЖІНОК В АФГАНІСТАНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР

Проблема становища жінок в Афганістані у XXI ст. набула особливої гостроти після повернення руху «Талібан» до влади у серпні 2021 р. Різке згортання прав і свобод жінок, системні обмеження доступу до освіти, праці, охорони здоров'я та публічного простору зробили афганських жінок однією з найбільш уразливих соціальних груп у сучасному світі. Ця ситуація має не лише гуманітарний, а й політико-правовий та міжнародний вимір, адже дії де-факто влади суперечать базовим нормам міжнародного права у сфері прав людини.

Становище жінок в Афганістані історично формувалося під впливом поєднання племінних традицій, норм шаріату та політичної нестабільності. У XX ст. спостерігалися хвилеподібні процеси емансипації та консервації жіночих прав. У 1920–1930-х рр. за правління Аманулли-хана здійснювалися спроби модернізації, зокрема відкривалися школи для дівчат. У період 1960–1970-х рр. Конституція Афганістану гарантувала жінкам виборчі права та доступ до освіти [5, с. 28–29].

Радикальний злам відбувся у 1990-х рр. із приходом до влади «Талібану», коли жінки були практично усунуті з публічного життя. Після 2001 р., у період присутності міжнародної коаліції, спостерігалося часткове відновлення прав жінок: вони отримали доступ до освіти, медицини, парламентського представництва. Проте ці здобутки виявилися вразливими та значною мірою залежними від зовнішньої підтримки.

Після встановлення контролю над територією Афганістану у 2021 р. рух «Талібан» запровадив комплекс нормативних та адміністративних обмежень, які суттєво звузили соціально-правовий статус жінок

і фактично усунули їх із публічного простору. Одним із найбільш резонансних рішень стала повна заборона середньої та вищої освіти для дівчат, що не лише порушує базові права людини, а й створює довгострокові загрози для розвитку країни в цілому [8].

Паралельно було здійснено масове усунення жінок з державної служби та більшості сфер зайнятості, що призвело до різкого зростання жіночої бідності, особливо серед вдів і самотніх матерів. Значно обмежено свободу пересування жінок шляхом запровадження вимоги обов'язкового супроводу чоловіка-родича (махрама), а також встановлено жорсткі норми дрес-коду, які стали інструментом соціального контролю [4]. За даними The Guardian (цит. за Букви), поліція моралі постійно переслідує жінок, і навіть за найменший проступок або підозру на нього, жінки отримують суворе покарання без змоги захистити себе в суді [6].

Ключовим елементом встановлення влади руху «Талібан» у 2021 р. став демонтаж світської правової основи Афганістану. Зокрема, було скасовано Конституцію 2004 р., яка гарантувала жінкам рівні права та представництво, а також анульовано Закон про ліквідацію насильства щодо жінок, прийнятий у 2009 р. Ці законодавчі акти були замінені жорсткою інтерпретацією норм шаріату, що вивело справи про права жінок та домашнє насильство з-під юрисдикції цивільних судів. Паралельно із цим правовим зламом відбулася знакова політична зміна: «Талібан» ліквідував Міністерство у справах жінок – ключовий інститут, відповідальний за просування та захист прав жінок. На його місці було відновлено відоме за 1990-ми рр. Міністерство сприяння чесноті та запобігання пороку, яке стало інструментом соціального контролю та нагляду за дотриманням жорстких норм дрес-коду та сегрегації в публічному просторі. Ці кроки забезпечили інституціоналізацію гендерної дискримінації, перетворивши обмеження прав жінок із політичної доктрини на обов'язкову державну політику [4].

Окремим кроком стало запровадження заборони на роботу жінок у національних та міжнародних неурядових організаціях, що суттєво ускладнило надання гуманітарної допомоги та підкреслило системний характер дискримінаційної політики режиму. За оцінками міжнародних правозахисних організацій, такі заходи не є фрагментарними чи тимчасовими, а становлять цілісну стратегію маргіналізації жінок і виключення їх із соціального, економічного та політичного життя. Представники ООН у своїх звітах визначають сучасну ситуацію в Афганістані як приклад інституціоналізованої гендерної дискримінації, що не має прямих аналогів у сучасному світі та становить серйозний виклик для міжнародної системи захисту прав людини [13].

Обмеження прав жінок мають глибокі соціально-економічні наслідки для всього афганського суспільства. Заборона жіночої освіти призводить до втрати людського капіталу та довгострокового гальмування розвитку країни. Відсторонення жінок від ринку праці зменшує доходи домогосподарств, що є критичним в умовах гуманітарної кризи та масової бідності. Особливо вразливими є вдови, самотні матері та жінки-біженки. Обмеження доступу до медичних послуг негативно позначається на рівні материнської смертності та репродуктивного здоров'я. Таким чином, дискримінаційна політика щодо жінок має кумулятивний ефект і поглиблює соціальну деградацію [3].

Попри репресивні умови, афганські жінки продовжують чинити опір. Форми спротиву варіюються від публічних протестів (особливо у 2021–2022 рр.) до прихованих практик солідарності: підпільних шкіл для дівчат, неформальних освітніх курсів, онлайн-ініціатив [11]. Важливу роль відіграє афганська жіноча діаспора, яка порушує питання прав жінок на міжнародних майданчиках, співпрацює з правозахисними організаціями та сприяє збереженню теми Афганістану у глобальному порядку денному [10].

Міжнародна спільнота після повернення «Талібану» до влади у 2021 р. однозначно засудила політику системних обмежень прав жінок в Афганістані. Провідну роль у цьому процесі відіграють ООН, Європейський Союз та міжнародні правозахисні організації, які використовують інструменти гуманітарної дипломатії, санкційного тиску та політики умовності міжнародної допомоги [12].

На рівні ООН ключовим механізмом моніторингу є Місія ООН з надання допомоги Афганістану (UNAMA), яка у своїх щорічних і спеціальних доповідях наголошує на системному характері дискримінації жінок і дівчат. У звітах 2022–2023 рр. обмеження, запроваджені «Талібаном», визначаються як безпрецедентні у сучасному світі, оскільки вони спрямовані на повне виключення жінок із суспільного, освітнього та професійного життя. Генеральний секретар ООН неодноразово підкреслював, що Афганістан є єдиною державою, де на інституційному рівні заборонено середню та вищу освіту для дівчат [1].

Рада ООН з прав людини ухвалила низку резолюцій, якими засудила дії де-факто влади та продовжила мандат Спеціального доповідача з прав людини в Афганістані. Важливим кроком стало документування порушень прав жінок для можливого подальшого використання в міжнародно-правових механізмах притягнення до відповідальності. Генеральний секретар ООН призначив Жоржетт Ганьон своїм новим заступником Спеціального представника (з політичних питань) в Афганістані у вересні 2024 року [2].

Європейський Союз відмовився від дипломатичного визнання режиму «Талібану» та чітко пов'язав будь-яку взаємодію з вимогами щодо дотримання прав жінок. Крім того, ЄС засудив запроваджену в Афганістані радикальним ісламістським рухом «Талібан» заборону на роботу жінок у неурядових організаціях [9]. У резолюціях Європейського парламенту політика талібів охарактеризована як серйозне порушення міжнародного права у сфері прав людини. Водночас гуманітарна допомога надається переважно через структури ООН і міжнародні неурядові організації, що дозволяє уникнути легітимації де-факто влади [7].

Становище жінок в Афганістані на сучасному етапі характеризується системною та інституціоналізованою дискримінацією, що має глибокі соціальні, економічні та гуманітарні наслідки. Попри активну міжнародну риторику, ефективність зовнішнього впливу на внутрішню політику «Талібану» залишається обмеженою через ідеологічну замкненість режиму та відсутність дипломатичного визнання. Міжнародні ініціативи зводяться переважно до гуманітарного та символічного рівня. Проблема потребує довгострокових, комплексних підходів, спрямованих не лише на гуманітарну допомогу, а й на збереження освітніх та правозахисних ініціатив. Подальші дослідження мають зосереджуватися на ролі жінок як агентів змін навіть в умовах жорсткого репресивного режиму.

Література:

1. United Nations Assistance Mission in Afghanistan (UNAMA). Kabul, 2025. URL: <https://unama.unmissions.org/> (дата звернення: 07.12.2025).
2. Leadership, UNAMA. United Nations Assistance Mission in Afghanistan (UNAMA). Kabul, 2025. URL: <https://unama.unmissions.org/en/group/54/content/270256> (дата звернення: 07.12.2025).
3. Афганські жінки перебувають у майже повній соціальній, економічній і політичній ізоляції. *Wonderzine*. 2025. URL: <https://www.wonderzine.me/wonderzine/life/news/22773-afganski-zhinki-perebuwayut-u-mayzhe-povniy-sotsialniy-ekonomichniy-i-politichniy-izolyatsiyi-oon-zhinki> (дата звернення: 04.12.2025).
4. Бежан, Ф., Фолтинова, К., Еррера, Х. К. Скасування конституції та драконівські укази: як Талібан обмежив свободу в усіх сферах життя афганців. *Радіо Свобода*. 15.08.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/afghanistan-taliban-represyynyi-rezhym-zhinky-dva-roky/32548773.html> (дата звернення: 08.12.2025).
5. Бехруз, Х. Становлення афганського права: основні етапи. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Т. 18. С. 26–35.

6. В Афганістані публічно відшмагали 200 жінок за «моральні злочини». *Букви*. 08.05.2025. URL: <https://bukvy.org/v-afganistani-publichno-vidshmagaly-200-zhinok-za-moralni-zlochyny-the-guardian/> (дата звернення: 13.12.2025).

7. ЄС засудив рішення «Талібану» заборонити жінкам Афганістану працювати в ООН. *Укрінформ*. 05.04.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3693117-es-zasudiv-risenna-talibanu-zaboroniti-zinkam-afganistanu-pracuvati-v-oon.html> (дата звернення: 14.12.2025).

8. ЄС засудив рішення «Талібану» закрити доступ до освіти для жінок Афганістану. *Укрінформ*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3638749-es-zasudiv-risenna-talibanu-zakriti-dostup-do-osviti-dla-zinok-afganistanu.html> (дата звернення: 04.12.2025).

9. ЄС засудив рішення талібів заборонити жінкам працювати в неурядових організаціях. *Deutsche Welle*. 2022. URL: <https://www.dw.com/uk/es-zasudiv-risenna-talibiv-zaboroniti-zinkam-pracuvati-v-neuradovih-organizaciiah/a-64209257> (дата звернення: 14.12.2025).

10. Жіночий апартеїд і голод. Як «Талібан» вже два роки керує Афганістаном. *BBC News Україна*. 15.08.2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c72v4n2vj2mo>. (дата звернення: 09.12.2025).

11. Освіта всупереч утискам: боротьба афганських жінок і дівчат. *Global Voices*. 05.05.2025. URL: <https://uk.globalvoices.org/2025/05/05/12071/> (дата звернення: 12.12.2025).

12. Отовська, Т. В ЮНЕСКО закликали «Талібан» забезпечити права дівчаток на освіту. *УНІАН*. 18.09.2021. URL: <https://www.unian.ua/world/v-yunesko-zaklikali-taliban-zabezpechiti-prava-divchatok-na-osvitu-novini-svitu-11549695.html> (дата звернення: 06.12.2025).

13. Шах А. Становище афганських жінок в умовах нового талібанського режиму. *Global Voices*. 15.09.2021. URL: <https://uk.globalvoices.org/2021/09/15/5670/> (дата звернення: 04.12.2025).